

УДК 316. 323. 63

О. А. Рахманов, канд. соціол. наук, доц.,
кафедра політології та соціології
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПЕРВІСНЕ НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ — ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВЕРСТВИ

Стаття присвячена соціальному феномену первісного нагромадження капіталу. В роботі аналізується класичне визначення цього феномену, виокремлюється основні його риси. В ході аналізу ці риси екстраполюються на постсоціалістичні процеси приватизації. В статті зроблено спробу визначити, чи можна проводити паралелі між відокремлення засобів виробництва від дрібних виробників на зорі капіталізму та процесами постсоціалістичної приватизації. Встановлено, що характер і спрямованість постсоціалістичної приватизації часто визначався не економічною доцільністю, а політичними міркуваннями та стереотипами громадської думки населення. Масова приватизація сформувала вітчизняні фінансово-промислові групи, які стали основою великої національної буржуазії — олігархату.

Статья посвящена социальному феномену первоначального накопления капитала. В работе анализируется классическое определение данного феномена, выделяются основные его черты. В ходе анализа эти черты экстраполируются на постсоциалистические процессы приватизации. В статье делается попытка определить, можно ли проводить параллели между отчуждением средств производства от мелких производителей на заре капитализма и процессами постсоциалистической приватизации. Выявлено, что характер и направленность постсоциалистической приватизации часто определялись не экономической целесообразностью, а политическими расчетами и стереотипами общественного мнения населения. Массовая приватизация сформировала отечественные финансово-промышленные группы, которые стали основой крупной национальной буржуазии — олигархатом.

The article is devoted to the social phenomenon of primitive accumulation of capital. The work analyzes the classic definition of the phenomenon, define its main features. Result of the analysis of these features has been extrapolated on post-socialist privatization process. The article attempts to determine whether you can draw a parallel between the separation of production from small producers at the dawn of capitalism and the processes of post-socialist privatization. Established that the nature and direction of post-socialist privatization often were determined by not economic expediency but political considerations and stereotypes of public opinion. Massive privatization formed domestic financial-industrial groups, which became the basis of great national bourgeoisie — oligarchs.

Ключові слова: первісне нагромадження капіталу, приватизація, формування верстви (класу) буржуазії.

Ключевые слова: первоначальное накопление капитала, приватизация, формирование слоя (класса) буржуазии.

Key words: primary stock accumulation, privatization, forming of class of bourgeoisie.

Постановка проблеми. Поняття «первісне нагромадження капіталу» у класичному розумінні визначають як насильницький процес перетворення маси безпосередніх виробників (насамперед селян) у найманих робітників, а засоби виробництва і грошових багатств — у капітал. Цей процес передував капіталістичному способу виробництва і був зумовлений розвитком виробничих сил, ростом товарно-грошових відносин та формуванням широких національних ринків. Саме поширення в надрах феодалізму товарно-грошових відносин посилювало економічну диференціацію і банкрутство дрібних товаровиробників [1]. Класичні соціальні та економічні теорії, пов'язані з іменами А. Сміта та К. Маркса, стверджували, що до того, як стала можливою дія ринкових інститутів, проходив процес «первісного» або «примітивного» нагромадження капіталу. За твердженням К. Маркса, первісне нагромадження капіталу є вихідним пунктом капіталістичного виробництва. Марк-

су належить вичерпне визначення цього процесу: «...процес, який створює капіталістичні відносини, не може бути нічим іншим, як процесом, який перетворює, з одного боку, суспільні засоби виробництва і засоби життя в капітал, з іншого боку, — безпосередніх виробників у найманих робітників. Відповідно, так зване первісне нагромадження є не що інше, як історичний процес відокремлення виробника від засобів виробництва. Він уявляється «первісним», так як становить передісторію капіталу і відповідного йому способу виробництва» [2, с. 719]. Йдеться про експропріацію, відбирання у виробників усіх їхніх засобів до існування методами, що далекі від ідилії, — шляхом завоювань, поневолень, розбою, насильства.

Іншої стороною цього процесу було перетворення узурпованих засобів виробництва в капітал, відтворення буржуазних виробничих відносин і формування верстви буржуазії. Відділення безпосереднього виробника від засобів виробництва розширювало внутрішній ринок. Наймані робітники, відлучені від засобів виробництва, жили продажем власної робочої сили. Їм необхідно було купувати необхідні товари на ринку. Таким чином, засоби виробництва, які сконцентрувалися у руках меншини, перетворилися в капітал. Водночас створився ринок засобів виробництва, необхідний для розширеного відтворення [1]. Важливою умовою інтенсивного розвитку процесу первісного нагромадження капіталу було розкріпачення селян. Зокрема, важливу роль у нагромадженні первісного капіталу в царській Росії, за словами В. Леніна, зіграла відміна кріпосного права та експропріація селян у ході здійснення селянської реформи 1861 року [3, с. 254]. У зв'язку з цим на зміну дрібної селянської власності на землю прийшло крупне землеволодіння, засноване на фермерському капіталістичному господарстві. Водночас поширення нових виробничих технологій (наприклад, мануфактури) визвало попит на робочу силу. Насильницька експропріація селянства призвела збільшення відтоку колишніх селян у міста та формування пролетаріату. За підтримки держави, цей процес був спрямований на те, щоб змусити незаможних людей працювати по найму і підкорити їх капіталістичній дисципліні праці.

Отже, можна виокремити основні риси процесу первісного нагромадження капіталу:

- 1) розвиток товарно-грошових відносин та лібералізація соціально-економічної сфери зумовлює зміни у структурі зайнятості;
- 2) відокремлення дрібного виробника від засобів виробництва призводить до формування великих капіталів на основі залучення найманої праці;
- 3) зміни у структурі зайнятості призводять до формування буржуазної верстви.

Мета статті. На відміну від часів зародження капіталізму, коли відбувалася насильницька експропріація вже наявних дрібних, індивідуальних господарств, процес постсоціалістичної приватизації відбувався на тлі неоднозначного сприйняття населенням державної власності як його власної. Незважаючи на те, що марксизм визначає соціалізм як суспільно-економічну формацію з переважанням суспільної власності на засоби виробництвом, в соціалістичних країнах ХХ ст. переважала державна власність на засоби виробництва. І хоча формально державну власність ототожнювали з суспільною, яка нібито належала всім трудящим, все ж питання чи реально належала ця власність трудящим залишається відкритим. Отже, чи можна вважати, що до процесів приватизації робітники були справжніми власниками засобів виробництва? В. Ворона звертає увагу на те, що абстрактно-трудоий характер зайнятості в промисловому виробництві за радянських часів істотно знизив економічні, господарські функції робітника, позбавивши його статусу власника. Формально залишаючись суб'єктом загальнонародної власності, її співвласником, співрозпорядником і співкористувачем, робітник був фактично відчужений від неї: економічна поведінка, що реалізує матеріальні інтереси, була зведена до рівня абстрактно-трудої поведінки. «Гіпертрофія цінностей людської праці породила соціальний тип людини як «виробничника», і подібно тому, як у пізні

Середньовіччя в Англії «вівці з'їли людину», в СРСР в 1960–1970-і роки виробництво, ставши «нічийним», з'їло людину, його духовну сутність та індивідуальність» [4, с. 6]. Поляризація особистість — держава, яка панувала у пізньосоціалістичному суспільстві, позначилася на ставленні до всього державного майна. Це було передумовою безболісного (хоча й з негативним відтінком) захоплення державних активів спритними ділками. І лише потім, унаслідок діяльності трастових компаній, фінансових пірамід, втратою особистих заощаджень і гіперінфляції помітно призвело до збільшення негативних оцінок економічного курсу на ринкові відносини.

Виклад основного матеріалу. В основі первинного нагромадження капіталу лежали чисельні форми нееквівалентного обміну. Основні джерела первинного нагромадження великих капіталів стало присвоєння ренти при продажу чи перепродажу ресурсів та експлуатації державного бюджету. Найбільш «результативною» була схема вилучення ренти через посередницькі схеми, особливо в паливно-енергетичному комплексі. Як відверто зізнався бізнесмен І. Бакай, на той час голова правління НАК «Нафтогаз України», всі великі капітали в Україні були нажиті через структури, які працювали з газом та нафтою [5]. Наступною схемою була експлуатація державного і місцевих бюджетів через пряме фінансування, яке часто було збитковим для держави, та оплату неповернених кредитів. Також вилучення доходу державних підприємств відбувався шляхом примусового регулювання їхніх цін на продукцію, на закуповуваних ними устаткування, сировину, напівфабрикати та послуги [6, с. 6].

Іншим джерелом накопичення капіталу став державний сектор. Експлуатуючи активи державних, колективних, комунальних, громадських, профспілкових, партійних та комсомольських структур створювалися малі підприємства (кооперативи) та госпрозрахункові підрозділи на базі зазначених структур, що поглинали ліквідні ресурси останніх. Водночас у фінансовій сфері відбулося перекачування до приватних суб'єктів особистих збережень громадян у вигляді кредитних ресурсів, які вибірково надавалися наближеним до партійно-номенклатурного середовища. Все це дало обмеженому колу наближених до державних структур акумулювати фінансові та соціальні ресурси, зайняти вигідні позиції і бути готовими до результативної участі у майбутній легальній приватизації.

Однак визначальною роллю первісного нагромадження стали процеси приватизації. Проблема приватизації — це проблема підведення економічного підґрунтя під ринкові перетворення господарського життя України, бо, як велить відома аксіома товарного виробництва, для того, щоб виробники продуктів обмінювалися ними як товарами, вони повинні визнати одне в одному незалежних приватних власників. По суті йде мова про формування приватних власників на чинники виробництва, або, що одне й те ж — про первісне нагромадження приватного капіталу. Поштовхом економічних реформ в Україні стала розбудова власної державності та національної економіки. Україна у порівнянні з іншими постсоціалістичними країнами значно запізнилася з проведенням приватизації. Налагоджуючи міжнародні контакти, Україна як самостійна держава була чутливою у питаннях міжнародного іміджу країни. До того ж економічні реформи в Росії підштовхували місцеві еліти проводити аналогічні в Україні.

На *першому* етапі (1992–1994 рр.) роздержавлення здійснювалося головним чином шляхом оренди державного майна трудовим колективом із правом його викупу або безпосередньо шляхом викупу середніх і великих підприємств (т.з. «робітничая» приватизація). Такі неконкурентні по суті способи приватизації не сприяли формуванню ефективного власника, нових мотивів трудової діяльності, появі додаткових інвестиційних ресурсів для розвитку виробництва. У якості фінансового джерела викупу використовувався прибуток самого підприємства, а орендарі отримували не завжди обґрунтовані пільги. «Робітничая» приватизація часто завершувалася захопленням влади керівництвом, скупкою акцій і обмеженням свободи трудового

колективу розпоряджатися акціями. До приватизації були залучені також відверто кримінальні ділки, які знайшли спільну мову із представниками пострадянської владної, господарської та політичної верхівки різних рівнів. Представники зазначеної верхівки теж не гребували порушенням законодавства у перебігу підготовки державних підприємств до приватизації шляхом навмисного зниження ліквідності їхніх активів. Вони вдавалися до штучного нарощування заборгованості, свідомого укладення не вигідних угод, доведення підприємств до банкрутства.

На *другому* етапі масова приватизація (1995–1998 рр.) проходила з використання приватизаційних сертифікатів для залучення широких верств населення до придбання активів великих та середніх підприємств. Треба зазначити, що існує три основних способи масової приватизації: випуск приватизаційних акцій та їхній пільговий продаж інсайдерам, тобто керівництву і працівникам підприємства; прямий вільний продаж активів одному власнику; негрошова «народна» приватизація — безоплатна роздача частини майна населенню за допомогою приватизаційних цінних паперів (ваучерів, сертифікатів, купонів). З огляду на нерозвинутість фінансової системи та відсутність фондового ринку в пострадянських країнах набула поширення менш ефективна сертифікатна приватизація, яка ще й до того була більш прийнятна з політичних мотивів, оскільки в очах громадськості вважалася найбільш справедливою.

Здавалося б у цей момент все відбувалося «за правилами гри»: громадяни України отримали майже 46 млн приватизаційних майнових сертифікатів, набувши, таким чином, право прийняти участь у купівлі акцій відкритих акціонерних товариств, що були створені на основі державної власності (причому, номінальна вартість одного іменного приватизаційного сертифікату, за підрахунками економістів, повинна була складати близько 10 тис. дол. США). Однак вже скоро після отримання цих «цінних» паперів вони стали продаватися та купуватися по 15–20 грн [7, с. 14]. У результаті сертифікатної приватизації більшість населення України не стала реальними власниками.

Пряма купівля акцій привабливих підприємств практична була заблокована «ініціативними» посередниками: довірчими товариствами, різними інвестиційними фондами та компаніями. Статистика свідчить, що із отриманих громадянами України 46 млн майнових сертифікатів реалізовано 37 млн. З них 27 млн вкладено у приватизацію через фінансових посередників, а ще близько 1,5 млн були акумульовані інвестиційними фондами та компаніями [7, с. 14]. Більшість із понад 19 млн акціонерів були власниками лише номінально, оскільки, беручи участь у сертифікатному аукціоні та отримуючи витяг із протоколу про його результати, вони надалі навіть не оформляли право власності на акції. Не було досягнуто однієї з головних цілей приватизації — створення масового власника. Майже 7,8 млн громадян України відмовилися від участі в сертифікатній приватизації [8, с. 3]. Це був період інтенсивної масової приватизації, коли її реальні результати виявилися цілком протилежними проголошеним програмним цілям — створення значного шару приватних власників та залучення в економіку додаткових інвестицій. Більшість із тих, хто отримали акції і формально стали власниками, не володіють достовірною інформацією про справжніх власників, не мають доступу до установчих документів. Однак, незважаючи на це, навіть у розпал сертифікатної приватизації соціологічне дослідження, яке було проведено Центром «Соціальна перспектива» (кер. І. Буров) в 1997 році, виявило невелике, і все ж переважання позитивних оцінок приватизації: 47,2 % опитаних визнали, що реформування української економіки засобами приватизації є найбільш ефективним шляхом її розвитку, натомість негативну відповідь дало 39,2 % опитаних [9, с. 91].

Знецінення майнових сертифікатів громадян відбувалося і в результаті їх обміну на випущені державою інвестиційні сертифікати, що не мали необхідного майнового забезпечення, і вкладення у різні фіктивні «довірчі» товариства. Суттєве знецінення акцій 85 % громадян України, що стали їх власниками у перебігу масової

приватизації, відбулося також внаслідок інфляційних процесів та штучного заниження вартості майна державних підприємств, котрі підлягали приватизації. Так, на кінець 1996 року загальна вартість основних фондів в Україні зменшилася за офіційним курсом Національного банку порівняно із 1990 роком у 27 разів. Історія численних методів та прийомів обману рядових працівників акціонерних товариств, що створювалися, витіснення більшості громадян-акціонерів із кола реальних власників роздержавлених підприємств заслуговує окремого дослідження.

Оцінки експертів стосовно сертифікатної приватизації різняться. А. Гальчинський, який був у часи приватизації радником Президента і, по суті, ідеологом економічних реформ країни, вважає масову сертифікатну приватизацію «найбруднішим ошуканством мільйонів громадян» та тіньовим перерозподілом власності, метою якого було зміцнення позицій уже сформованого панівного класу — колишньої партійно-господарської номенклатури [10, с. 134–136]. Натомість О. Пасхавер вважає, що масова приватизація впродовж 1990-х років відіграла авангардну роль, створюючи корпоративний сектор, ринкову інфраструктуру, верству дрібних власників, систему фінансових небанківських посередників тощо [11, с. 80]. Не зважаючи на «демократичний за формою характер і соціальний за сутністю зміст» сертифікатної приватизація, вона, на думку Є. Суїменка, з самого початку була приречена на невдачу, оскільки була унікальним явищем для України [12, с. 130]. Унікальність реформування відносин власності в Україні була породжена такими причинами: 1) відсутність у господарській структурі легітимних засад приватної власності та ринкової інфраструктури; 2) наявне виробництво було розраховане на централізовано-планову регуляцію всього господарського процесу; 3) дезінтеграція української економіки з союзним народно-господарським комплексом; 4) колективістська психологія, патерналістські установки більшості населення.

Іншим ключовим питанням було прийняття державою рішення: чи можна дозволити іноземцям приймати участь в приватизації. З економічної точки зору ріст конкуренції між учасниками торгів призводить до підвищення прибутків від приватизації та залучає найбільш ефективного власника. Однак участь іноземців здебільшого була неприйнятною з огляду на політичні причини та «патріотичні» настрої у суспільстві, коли набули поширення страхи, що іноземці «все скуплять». Тому негрошовий та політичний хід приватизації набув «ізоляціоністського» характеру. Це спрямувало хід приватизації за сценарієм, коли післяприватизаційний перерозподіл власності в Україні призвів до концентрації власності серед кількох вітчизняних великих бізнес-груп. До того ж це призвело до гальмування інституціональних реформ, оскільки відсутність іноземного капіталу сприяло консервації ручних методів перерозподілу власності державою. Не було досягнуто основної мети роздержавлення власності — відокремлення її від влади. Таким чином, хід приватизації сприяв сценарію первісного нагромадження капіталу за Марксом. Хоч і це парадоксально, але несприйняття населенням участі іноземців у приватизації сприяло протиправному процесу первинного нагромадження капіталу, який призвів до утворення крупних фінансово-промислових груп, пов'язаних із владними структурами і, власне, залежних від близькості до влади.

Як показав досвід роздачі майнових сертифікатів та земельних сертифікатів (т.з. паїв) на селі, практична реалізація цих двох видів часток майна суттєво відрізнялася. Якщо майнові сертифікати, як і приватизаційні сертифікати, були переважно втрачені селянами (шляхом ошуканства селян головами КСП, орендарями та іншими ділками), то земельні паї, які були не на папері, а реально виділені на колишніх колгоспних угіддях, стали реальним чинником формування дрібних власників. Власне за цю частку майна селяни достатньо активно почали боротися. Ще дотепер спалахують конфлікти між селянами та орендарями. Очевидно, на відміну від уявних часток, які не можливо «тримати в руках», земельні наділи стали усвідомлюватися як реальна приватна власність.

Слід також вирізняти первісне нагромадження великого українського капіталу, початок якого збігся з початком процесу приватизації. Упродовж дев'яностих років майбутній великий економічний суб'єкт здебільшого не брав участі, оскільки був обмежений в інвестиційних ресурсах. У цей час контроль над державними підприємствами з боку приватного капіталу здійснювався переважно тіншовим способом (примушування закуповувати устаткування та газ і, відповідно, продавати готову продукцію певній фірмі тощо, силове захоплення управління), або легально — шляхом передачі приватним структурам під управління державних корпоративних прав. Великий національний капітал виник на базі дрібних українських компаній, що спромоглися забезпечити собі корупційний патронат влади і взяти під контроль джерела масштабної ренти. В Україні окреслилися дві сфери прискороного первісного нагромадження великого національного капіталу: чорна металургія та банківська діяльність, які стали найпотужнішими джерелами ренти [13, с. 18–19].

Завершення сертифікатної приватизації у 1998 році ознаменувалося початком індивідуальної грошової приватизації. Це означало перехід до *третього* етапу приватизації (1999–2004 рр.), націленого на пошук ефективного власника, здатного інвестувати виробництво, забезпечувати його модернізацію та стабільний ріст. Така потреба збіглася з потребою великого капіталу у легалізації прав розпоряджатися вже захопленими активами. На цьому етапі пріоритетом Державної програми приватизації став продаж підприємств виключно за гроші. Для цього бізнес-групи вже нагромадили необхідні інвестиційні ресурси для придбання права власності на контрольовані активи. Для цього сама процедура проведення аукціонів передбачала надання переваги наближених до влади інвесторів. Право власності виборював не той інвестор, який найбільше пропонував коштів за певне підприємство, а шляхом маніпуляцій вигравали наближені до режиму люди.

Технології індивідуальної приватизації відчутно розширили межі дій чиновників. Запит фінансово-промислових груп на стратегічні підприємства за підтримки влади стимулював корупцію і перетворював індивідуальну приватизацію «під замовника», при цьому формально не порушуючи законодавство. Набули поширення аукціони, умови яких штучно відсікали потенційних конкурентів. Також широко використовували методи відчуження державних підприємств через фіктивне банкрутство і заставу з подальшою передачею майна кредиторам. Іншим способом заволодіння майном стала додаткова емісія акцій, унаслідок чого зменшувалася державна частка.

Загалом благородні наміри перетворити у ході приватизації більшість трудящих якщо вже не на власників чинників виробництва, то, хоча б на причетних до управління виробництвом, виявилися нереалізованими. Нові недержавні форми власності й досі не стали матеріальним підґрунтям життя переважної частини населення. За роки незалежності здебільшого ліквідовано державну й колгоспно-кооперативну форми власності, що становили економічне підґрунтя суспільства. Внаслідок звуження сектору державної власності та руйнації економіки були практично декласовані робітничий клас і колгоспне селянство, які становили соціальне підґрунтя колишнього (соціалістичного) суспільства. А от про формування середнього класу або суспільства «двох третин» коли розрив між бідними і багатими постійно збільшується, говорити можна лише у віддаленій перспективі.

Наслідком первісного нагромадження великого українського капіталу стало формування в Україні фінансово-промислових груп або великих бізнес-груп, що започатковувалося в межах промислових регіонів та міст-мегаполісів. Первинне нагромадження капіталу в пострадянських суспільствах має свої особливості, оскільки приватизація проходила за зовсім іншим сценарієм, ніж скажімо у Центральній Європі. Колектив американських соціологів на чолі з І. Селені, досліджуючи перехід від системи державного соціалізму до капіталізму в Угорщині, Польщі і Чеській республіці, стверджує, що якщо Центральну Європу вони розглядають як си-

стему капіталізму без капіталістів, то східноєвропейські посткомуністичні режими (Росія, Україна та ін.) можуть бути охарактеризовані як системи капіталістів без капіталізму [14, с. 208]. Унаслідок концентрації приватизованих активів у перебігу приватизації та їх наступного перерозподілу з'явилося вузьке коло великих приватних власників. Україна, на відміну від центральноєвропейських суспільств, сформувала свою, велику національну буржуазію. Ця буржуазія стає в нагоді, коли держава виявляється неефективним менеджером. Зокрема, підготовка до чемпіонату Європи по футболу у 2012 році показала, що держава здебільшого має проблеми з ефективним та оперативним менеджментом. Натомість залучення національного капіталу безумовно позитивно вплинуло на підготовку, особливо, що стосується побудови нових стадіонів, готелів, аеропортів тощо.

Висновки. Таким чином, якщо порівняти процеси первісного нагромадження капіталу на зорі капіталізму та у ході постсоціалістичних трансформацій, зокрема в Україні, то простежуються ряд спільностей і ряд відмінностей. Спільність полягає в тому, що обидва явища були зумовлені лібералізацією економічної сфери та активним втручанням держави. В обох випадках наслідком стало зародження верстви великих капіталістів. Парадоксально, але технологія первісного нагромадження капіталу в Україні не в останню чергу була задана схильністю українського суспільства до «ізоляціоністських» стереотипів, а саме несприйняттям ним грошової форми приватизації та залучення іноземного капіталу на початковому етапі. Масова приватизація сформувала вітчизняні фінансово-промислові групи, які стали основою великої національної буржуазії — олігархату. Однак на відміну від процесу відокремлення власності від виробників на зорі капіталізму, основним джерелом постсоціалістичного формування приватного капіталу в Україні був переділ державної власності. Хоча це і була по суті фактична експропріація багатолітніх накопичень кількох поколінь, все ж це була приватизація державної власності, а не грабунком дрібних товаровиробників, оскільки навіть працівники державних підприємств не були безпосередніми суб'єктами господарювання. Тому процеси приватизації не викликали прямого спротиву самих робітників, не кажучи вже про населення в цілому.

Література

1. *Энтов Р. М.* Первоначальное накопление капитала // Большая Советская Энциклопедия. [В 30-ти т.] Гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. — Т. 19. Отоми–Пластырь. — М., 1975. — С. 362–363.
2. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии. — Т. 1. — Кн. 1.: Процесс производства капитала. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1955.
3. *Ленин В. И.* Полное собрание сочинений / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. — 5-е изд. — Т. 16. — М.: Госполитиздат, 1961. — 697 с.
4. *Ворона В. М.* Введение // Промышленное предприятие и его люди: проблемы социально-экономического поведения / Под общ. ред. В. М. Вороны, Е. И. Суименка. — К.: ИС НАНУ, 2001. — С. 3–8.
5. *Бакай І.* «Усі багаті люди України заробили свій капітал на російському газі»: [Бесіда з народним депутатом України, головою правління НАК «Нафтогаз України» / Розмову вів В. Тимошенко] // Галицькі контракти. — 1998. — № 43. — С. 18.
6. *Пасхавер А., Верховодова Л.* Приватизация до и после оранжевой революции / Центр социально-экономических исследований CASE Украина. — К.: CASE Украина, 2006. — 32 с.
7. *Ворона В. М.* Современное промышленное предприятие в социальном измерении // Промышленное предприятие и его люди: проблемы социально-экономического поведения / Под общ. ред. В. М. Вороны, Е. И. Суименка. — К.: ИС НАНУ, 2001. — С. 9–32.
8. *Барановський О., Сіденко В.* Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні // Національна безпека і оборона. — 2004. — № 2. — С. 2–13.
9. Приватизационные процессы в Украине (Материалы Круглого стола, 21 апреля 1999 г.). — К.: ИС НАНУ, САУ, 1999. — 118 с.

10. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. — К.: Українські пропілеї, 2001. — 320 с.
11. Пасхавер О. Українські реформи, або Приватизацію ніхто не любить // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2003. — № 4. — С. 61–85.
12. Суйменко Є. І. Приватизаційний процес: діючий сценарій і пошуки альтернативи // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. Колективна монографія / Під ред. М.О.Шульги. — К.: ИС НАНУ. — С. 129–143.
13. Українська приватизація: групи інтересів, причини, шляхи подолання / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, К. М. Агеєва; — К.: Центр економічного розвитку, 2008. — 85 с.
14. Селеньи И., Эял Г., Тоунсли Э. Построение капитализма без капиталистов. Образование классов и борьба элит в посткоммунистической Центральной Европе. — К.: ИС НАНУ, 2008. — 320 с.

Надійшла до редакції: 12.12.2009

УДК 330.341.1(477)

А. Е. Фукс, д-р екон. наук, проф.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ВАЖІЛЬ ПРИСКОРЕНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто сутність державної інноваційної політики та її складові елементи, проаналізовано методи державної підтримки інноваційних процесів, запропоновано заходи щодо покращення інноваційної діяльності в Україні.

Рассмотрена сущность государственной инновационной политики и ее составные элементы, проанализированы методы государственной поддержки инновационных процессов, предложены мероприятия по улучшению инновационной деятельности в Украине.

This research shows the essence of state innovative politics and its elements, analyses methods of state supporting of innovative processes, suggests ways for modernization of innovative activities in Ukraine.

Ключові слова: державна інноваційна політика, мета державної інноваційної політики, основні принципи державної інноваційної політики, пріоритетні напрями інноваційної діяльності, типи інноваційної політики, стратегії інноваційного розвитку, методи державного регулювання інноваційної діяльності, податкові пільги, інноваційна інфраструктура.

Ключевые слова: государственная инновационная политика, цель государственной инновационной политики, основные принципы государственной инновационной политики, приоритетные направления государственной инновационной политики, типы инновационной политики, стратегии инновационного развития, методы государственного регулирования инновационной деятельности, налоговые льготы, инновационная инфраструктура.

Main words: state innovative policy, aim of state innovative policy, main principles of state innovative policy, priority ways of innovative activity, kinds of innovative policy, strategies of innovative development, methods of state regulation of innovative activity, tax preferences, innovative infrastructure.

Україна може посісти належне місце в Європі і світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені у процесі структурної перебудови економіки. Тільки таким чином можна забезпечити істотне підвищення конкурентоспроможності, технологічності та інноваційності вітчизняної економіки, змінити сировинний вектор розвитку економічних процесів. На реалізацію цих завдань повинна бути спрямована державна інноваційна політика, яка виступає основою для вибору інноваційної стратегії. Для досягнення відчутних струк-